

UTJECAJ SOCIODEMOGRAFSKIH ČIMBENIKA NA POIMANJE ROMSKOGA RODITELJSTVA I ODRASTANJA

Zoran ŠUĆUR
Pravni fakultet, Zagreb

UDK: 316.356.2(=214.58)
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 16. 9. 2003.

Na uzorku od 800 romskih roditelja¹ željelo se istražiti u kojoj je mjeri poimanje romskoga roditeljstva i odrastanja uvjetovano socioekonomskim čimbenicima kao što su dob, ukupan broj djece, obrazovanje i stambeni status. Roditeljstvo nije analizirano na razini cjelovitoga modela, nego na razini aspekata roditeljstva i odrastanja koji mogu biti ilustrativni za romsku populaciju (stavovi roditelja o tome kada njihova djeca trebaju stupiti u brak, početi zarađivati, briga o djeci). Osim toga, posebno je analizirana uloga fizičkoga kažnjavanja. Razlike u poimanju roditeljstva i odrastanja između roditelja različitih sociodemografskih obilježja analizirane su pomoću hi-kvadrat testa. Iz analize proizlazi da na romsko poimanje roditeljstva i odrastanja značajno utječe obrazovanje roditelja, broj djece i stambeno-materijalne prilike. To znači da roditelji bez obrazovanja, koji imaju više djece i loše stambeno-materijalne prilike, podržavaju raniji ulazak svoje djece u brak i svijet plaćenoga rada, ranije osamostaljivanje, iskazuju slabiju brigu o djeci i češće prihvataju pozitivan stav prema ulozi fizičkoga kažnjavanja u odgoju. U tipičnoj romskoj obitelji još uvijek prevladavaju patrijarhalni odnosi, a roditeljstvo je otežano u situaciji krajnje materijalne oskudice. Romski roditelji imaju razvijen zaštitnički odnos prema djeci, ali takav odnos ne traje dugo zbog ranijeg odrastanja. Radi olakšanja i poboljšanja romskoga roditeljstva bilo bi važno: pružiti romskim roditeljima mogućnost opismenjivanja i obrazovanja, unaprijediti infrastrukturu u romskim naseljima, pružiti pomoć u planiranju obitelji i osigurati potporu mladim roditeljima, osigurati da romska naselja češće posjećuju stručnjaci za odgoj i roditeljstvo.

¹ Ovaj rad dio je projekta *Struktura romskih obitelji i poimanje sadržaja roditeljstva u njima*, koji je 2002. godine ostvarila grupa istraživača sa Zagrebačkog sveučilišta, a financirao Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.

Zoran Šućur, Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada,
Nazorova 51, 10 000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: zsucur@yahoo.com

KONTEKSTUALIZACIJA ROMSKOGA RODITELJSTVA I ODRASTANJA

O stilovima roditeljstva

Roditeljstvo je složena aktivnost koja uključuje brojna specifična ponašanja što pojedinačno i zajedno utječu na djecu i mlade. Budući da je teško procijeniti važnost svakoga pojedinog elementa roditeljstva, mnogi autori smatraju kako su za predviđanje dječje dobrobiti važniji široki obrasci roditeljstva od specifične roditeljske prakse. To znači da se većina istraživača u objašnjavanju roditeljstva naslanja na koncept "roditeljskog stila". Iako su brojni radovi napisani o stilovima roditeljstva (Huxley, 1998.; Darling i Steinberg, 1993.), najviše istraživanja na ovom području polazi od već klasičnih radova D. Baumrind (1966., 1968., 1991.), koja pod roditeljskim stilom razumijeva uobičajene varijacije u roditeljskim pokušajima da kontroliraju i socijaliziraju svoju djecu. U diferenciranju stilova roditeljstva Baumrind polazi od dva elementa roditeljstva: responsivnosti (emotivne privrženosti i razumijevanja) te zahtjevnosti. Emotivna privrženost i razumijevanje, koji uključuju potporu i toplinu, odnose se na to u kojoj mjeri roditelji svjesno potiču individualnost, samodisciplinu i samopotvrđivanje kod djece. S druge strane, zahtjevi koje roditelji postavljaju pred djecu tiču se donošenja odluka, nadzora, discipline i nastojanja da se spriječi neposlušnost, a usmjereni su na to da integriraju djecu u obiteljsku i socijalnu sredinu. Polazeći od visoke ili niske razine responsivnosti i zahtjevnosti, mogu se razlikovati četiri stila roditeljstva (tablica 1).

➡ TABLICA 1
Stilovi roditeljstva

	Autoritativni	Autoritarni	Permisivni	Pasivni
Responsivnost	+++	+	+++	+
Zahtjevnost	+++	+++	+	+

+ niska razina; +++ visoka razina

Roditeljski su stilovi važni stoga što omogućuju predviđanje dječje dobrobiti na raznim područjima, kao što su socijalna kompetentnost, akademska dostignuća, psihološki razvoj, problemi u ponašanju i sl. Dimenzija roditeljskoga razumijevanja i privrženosti važnija je za predviđanje socijalne kompetentnosti i psihološkoga funkcioniranja, dok je dimenzija roditeljskih zahtjeva važnija s aspekta predviđanja instrumentalne kompetentnosti i kontrole ponašanja (akademski uspjeh, devijantnost). Na primjer, djeca autoritativnih roditelja sebe procjenjuju više na skali socijalne i instrumentalne kompetentnosti nego djeca autoritarnih roditelja, dok djeca i adolescenti pasivnih roditelja imaju najlošije percepcije u svim domenama (Baumrind, 1991.; Weiss i Schwartz, 1996.).

Preciznije rečeno, veća je vjerojatnost da djeca i mladi autoritarnih roditelja neće biti uključeni u devijantna ponašanja, ali će imati skroman uspjeh u školi, slabe socijalne vještine, nisku razinu samopoštovanja i visoku razinu depresije. S druge strane, djeca i mladi permisivnih roditelja imaju veću vjerojatnost da budu uključena u devijantna ponašanja, imaju slabiji uspjeh u školi te višu razinu samopoštovanja, bolje socijalne vještine i nižu razinu depresije. Autoritativni stil roditeljstva, koji kombinira jasne i visoke zahtjeve s emocionalnom potporom i priznavanjem dječje autonomije, najbolji je obiteljski prediktor kompetentnosti od ranoga djetinjstva do adolescencije.

Iako utjecaj roditeljskoga stila na djecu nije lako procijeniti jer mnogi čimbenici utječu na odnos roditelja i djece (Soriano, Weston i Kolar, 2001.; Weiss i Schwartz, 1996.; Hemphill i Sanson, 2001.), stil roditeljstva može utjecati na izbor i tijek karijere, samoaktualizaciju, na upuštanje u intimne odnose (Dominguez i Carton, 1997.; Nystul, 1984.; Neal i Frick-Horbury, 2001.). Literatura o socijalizaciji upućuje na to da su neka ponašanja roditelja više nego druga povezana s prosocijalnim ponašanjem (objašnjavanje primjerima, topli i uzajamni odnosi između roditelja i djece). Stroga disciplina s malo topline i emocija povezana je s problematičnim ponašanjima i psihičkim problemima kod mladih.

Uloga fizičkoga kažnjavanja kao komponente roditeljstva

Kulturne norme većine društava dopuštaju i očekuju od roditelja da se u odgojnom i socijalizacijskom procesu posluže fizičkim kaznama, iako su se dogodile velike promjene u javnim stavovima prema fizičkom kažnjavanju djece. Jedno američko istraživanje pokazuje da se smanjila potpora fizičkom kažnjavanju u zadnjih tridesetak godina, iako je ona i dalje relativno visoka (Straus i Mathur, 1996.). Ove promjene prema smanjenju potpore fizičkom kažnjavanju neki tumače općim strukturalnim i ekonomskim promjenama u društvu. Nova struktura ekonomije zahtijeva tehničke i profesionalne vještine, informacije i obrazovna dostignuća. Stoga neki nalaze da je fizičko kažnjavanje suprotno maksimalizaciji interpersonalnih i menadžerskih vještina (Straus, 1971.) te da je povezano s nižim stupnjevima obrazovanja (Straus i Mathur, 1994.). Roditelji koji očekuju da njihova djeca pohađaju visoke stupnjeve obrazovanja ili da se zaposle u nemanualnim zanimanjima nastoje izbjegavati fizičke kazne i socijalizirati djecu za uloge u kojima će biti potrebne informacije i vještine pregovaranja umjesto fizičke snage i rigidne rutine (Kohn, 1969.).

Pojedine sociokulturne skupine međusobno se razlikuju u odobravanju fizičkih kazni. Na primjer, što je viša dob ro-

ditelja, to je vjerojatnost potpore fizičkom kažnjavanju veća. Nisu pronađene statistički značajne razlike između roditelja različita ekonomskog statusa (Straus i Mathur, 1996.), ali je zato ustanovljena čvrsta veza između obrazovanja i potpore fizičkom kažnjavanju (veći stupanj obrazovanja roditelja povezan je s rjeđom primjenom fizičkih kazni u odgoju).

Studije o fizičkom kažnjavanju nastoje odgovoriti na pitanje u kojoj mjeri fizičko kažnjavanje može prijeći u fizičko maltretiranje ili zlostavljanje te u kojoj mjeri čak i blage fizičke kazne mogu imati nepovoljne učinke za djecu. Nalazi istraživanja nisu jednosmjerni niti su jednoznačni (Henricson i Grey, 2001.). Istraživanja sugeriraju da djeca iz obitelji koje primjenjuju fizičke kazne imaju veću vjerojatnost da budu zlostavljana. Međutim, nije potvrđeno da roditelji koji se utječu fizičkim kaznama s vremenom počinju primjenjivati sve teže i teže kazne. Fizičko kažnjavanje ipak više proizlazi iz ljutnje. Osim toga, važan je kontekst u kojem se zbiva fizičko kažnjavanje. Tako, blago fizičko kažnjavanje u kontekstu odnosa ljubavi i pažnje, kada se rabe razne tehnike discipline, ima drugačiji učinak nego kažnjavanje u kontekstu odnosa koje obilježava neprijateljstvo i nasilje. Istraživačke studije pokazuju da je utjecaj fizičkoga kažnjavanja na ponašanje slab, jer će dijete trenutačno prihvatiti zahtjeve roditelja, ali neće promijeniti svoja ponašanja. Osim toga, fizički kažnjavana djeca vjerojatno će kasnije imati problema u ponašanju, emocionalnih problema i problema u mentalnom zdravlju (posebno depresije). Spomenuti nalazi ne vrijede za blago fizičko kažnjavanje. Valja upozoriti na činjenicu da mnogi autori ističu fizičko kažnjavanje kao mogući uzrok agresivna ponašanja u djetinjstvu i kasnije u životu (McCord, 1998.; Straus, 1991.; Stattin i sur., 1998.).

Kontekst romskoga roditeljstva i odrastanja

Pojedini autori upućuju na "specifičan svijet" romskoga djeteta i na posebnosti romske socijalizacije (Berthier, 1979.). Sigurno je da obilježja romskog ekonomskog i društvenog statusa te kulturna tradicija utječu na aktivnosti romskih roditelja. Razni faktori mogu otežavati ili olakšavati roditeljima odgoj djece. Pogledi roditelja na odgoj djece uvjetovani su prije svega kulturom u kojoj su odrasli. Romi su suočeni s dvostrukim pritiscima i sociokulturnim očekivanjima. S jedne strane, od njih se očekuje da se ponašaju u skladu sa svojom kulturom, a s druge, da se prilagode normama većinske kulture ili, u krajnjem slučaju, da se asimiliraju. Romska se djeca često nalaze na raskrižjima između tradicije i promjena, asimilacije i nestanka.

S obzirom na to da Romi žive u kompaktnim i malim, relativno izoliranim, zajednicama, te zajednice imaju važnu ulogu

gu i u podizanju djece (puno važniju nego kod neromskoga stanovništva). Djeca se odgajaju kolektivno jer se obiteljski prostor često poklapa s prostorom zajednice (Liegeois, 1986.). Rom-ska djeca u pravilu ne žive pod nadzorom uže obitelji, nego odrastaju u širem okružju, koje omogućuje drugačija iskustva i inicijative te pruža visok stupanj fizičke i psihičke sigurnos-ti. Socijalna je kontrola difuzna i učinkovita u uvjetima pre-dominacije zajednice.

Drugačija su sociokulturna očekivanja od romske djece i mladeži. S obzirom na slabu uključenost u obrazovni proces, poglavito u srednje i više obrazovanje, od mladih se Roma o-čekuje znatno raniji ulazak u svijet odraslih. Tome pridonose i rani romski brakovi, što vrijedi osobito za djevojke (Mitrović, 1985.; Tomašević i Đurić, 1988.). Rani ulazak u brak i izosta-janje iz obrazovnoga procesa dovode do toga da Romi imaju suženu adolescenciju i mladost u odnosu na neromske vršnjake (Šućur, 2000.). Tako mladi Romi ne sudjeluju u adolescent-skoj supkulturi, koja ima važnu ulogu kao prijelazno razdo-blje prije preuzimanja društvenih uloga. Stoga možemo pret-postaviti da među romskom mladeži prevladava odraslocen-trična orijentacija, koju karakterizira nastojanje mladih da što prije postanu odrasli i preuzmu trajnije društvene uloge koje pripadaju odraslima (Ilišin, 2002.).

Osim sociokulturnih očekivanja, na roditeljstvo utječu i drugi vanjski faktori, kao što su dostupnost osnovnih usluga, razvijenost infrastrukture te razvijenost formalnih i nefor-malnih mreža potpore. Iako se danas životni standard Roma poboljšao prema onomu prije nekoliko desetljeća, dobar dio romskih obitelji i dalje živi u naseljima bez osnovne infra-strukture (bez struje, vodovoda, osnovnih elemenata stambe-noga standarda), u kojima nedostaju osnovne usluge važne za odgoj djece (u blizini naselja u pravilu nema škola, vrtića, trgovina, rekreacijskih objekata, prometnih sredstava) (Ho-džić, 1985.; Štambuk, 2000.). To se posebice odnosi na one rom-ske obitelji koje žive na rubnim dijelovima naselja, u uvjetima prostorno-stambene getoizacije (First-Dilić, 1998.). U takvim se okolnostima romski roditelji mogu osloniti jedino na nefor-malne mreže, koje uključuju uglavnom članove proširene o-bitelji, prijatelje i susjede. Te mreže služe kao izvor informaci-ja i pružaju materijalnu i emotivnu podršku.

Nezaposlenost i siromaštvo uvelike otežavaju roditelj-stvo romskih roditelja. Zaposlenje nije samo glavni izvor za podizanje zdrave djece nego i ključan način sudjelovanja ro-ditelja u društvu. Plaćeni rad važan je za samopoštovanje i socijalnu potporu roditelja. Neredovitost ili izostanak prima-nja razlog je prezastupljenosti Roma među korisnicima soci-

jalne pomoći (Balent, 1998.; Galogaža, 1985.). S neredovitim pritjecanjem sredstava za život povezano je znatno češće sudjelovanje romske djece u kućanskom privređivanju (First-Dilić, 1998.). Obiteljske okolnosti (siromaštvo, alkoholizam, bolest, bračna nestabilnost) mogu utjecati na mlade da prihvate brza i nesigurna rješenja kako bi pobjegli iz stresne situacije. Krajnje nepovoljan socijalni i materijalni položaj romske populacije usko je povezan s visokim stopama maloljetničkoga kriminaliteta (Magdalenčić, 1995.).

Neka obilježja romskih obitelji i roditelja mogu biti otegotni čimbenici u socijalizacijskom procesu (brojne obitelji, velik broj djece, nizak stupanj obrazovanja roditelja, obiteljske svađe i sl.). U javnosti često prevladava mišljenje kako su romska djeca dobar dio dana prepuštena sebi te da nema odgovarajuće kontrole odraslih. Prisutno je i mišljenje da su romska djeca podvrgnuta vrlo blagom odgoju. U ovom bi se pogledu moglo zaključiti da među Romima ima dosta primjera pasivnoga i permisivnoga roditeljstva. Berthier (1979., 380) navodi kako romski roditelji "sebe ne smatraju posjednicima određenog skupa vrijednosti koje im daju moć da ograničavaju i organiziraju život svoje djece". Međutim, sloboda koju uživaju romska djeca ne znači odsutnost reda. Poznato je da opsežni sustavi pravila i tabua pokrivaju sve životne aktivnosti Roma: od pripreme hrane ili odijevanja do odnosa prema suprotnom spolu. Većina se tih pravila i tabua temelji na dihotomiji čisto/nečisto (Liegeois, 1986.).

CILJEVI RADA

Kako mnogi aspekti romskoga života nisu dovoljno istraženi niti poznati javnosti, široko su rasprostranjene predrasude i stereotipi o Romima. Takvi stereotipi postoje i o Romima kao roditeljima. Stoga je cilj ovoga rada bio analizirati romsko poimanje roditeljstva te utvrditi po čemu se razlikuju prakse roditeljstva Roma i onih koji nisu Romi. Radi eliminiranja predrasuda važno je ispitati jesu li specifičnosti u poimanju romskoga roditeljstva i odrastanja uvjetovane primarno njihovom kulturom i vrijednosnim sustavom ili socioekonomskim faktorima koji općenito utječu na roditeljske uloge, bez obzira na to je li riječ o Romima ili o drugima. Ako je romsko roditeljstvo snažno određeno obiteljskom strukturom te nekim demografskim i socioekonomskim čimbenicima, onda i mjere pomoći romskim roditeljima trebaju biti usmjerene i na te čimbenike, a ne samo na posebnosti romske kulture i načina života.

U ovom radu roditeljstvo nije analizirano u svim svojim segmentima ni na razini cjelovita modela, nego su izdvojeni neki aspekti roditeljstva i odrastanja koji mogu biti ilustrativni za romsku socijalizaciju.

METODE RADA

Uzorak ispitanika

Radi prikupljanja informacija o romskom roditeljstvu i odrastanju provedeno je istraživanje na 800 romskih roditelja (majki i očeva). Spolna struktura uzorka bila je uravnotežena (majke su činile oko 53% uzorka). Uzorkom su obuhvaćena gotovo sva područja Hrvatske na kojima je veća koncentracija romskoga stanovništva, što se može vidjeti iz tablice 2. Bez obzira na relativno velik uzorak, reprezentativnost uzorka među Romima teško je postići zbog činjenice da se dio njih izjašnjava pripadnicima drugih etničkih skupina te zbog teže dostupnosti dijela romskih ispitanika.

➡ TABLICA 2
Geografska struktura
uzorka

Mjesto/područje	f	%
Zagreb	301	37,6
Međimurje	151	18,9
Banovina	102	12,8
Baranja	99	12,4
Rijeka	97	12,1
Slavonski Brod	50	6,2
Ukupno	800	100,0

Terensko istraživanje provedeno je u srpnju i kolovozu 2002. godine u suradnji s predstavnicima i vodstvima romskih udruga. Suradnja s romskim udrugama bila je važna radi uspostave dobre komunikacije s romskim ispitanicima. Podatke o ispitanicima prikupljali su metodom usmjerenog intervjua posebno obučeni anketari.

Varijable

Varijable možemo podijeliti na tri skupine. Prvu skupinu čine sociodemografske varijable: dob, obrazovanje, stambeni status i broj djece. Ove su varijable odabrane među širim skupom sociodemografskih varijabli, polazeći od pretpostavke da su one povezanije s istraživanim aspektima roditeljstva i odrastanja.

Varijable koje se tiču roditeljske prakse i stavova prema roditeljstvu i odrastanju uključivale su: kada ženska, odnosno muška, djeca trebaju stupiti u brak, koliko djece trebaju imati kćeri odnosno sinovi, kada ženska, odnosno muška, djeca trebaju početi zarađivati te kakva je opća briga o djeci.

Da bi se istražila uloga fizičkoga kažnjavanja, u sklopu roditeljstva izdvojene su dvije varijable: stav roditelja prema upotrebi strogih fizičkih kazni i učestalost fizičkoga kažnjavanja djece.

Obradba podataka

Radi testiranja razlika u poimanju roditeljstva i odrastanja među romskim roditeljima različitih sociodemografskih obilježja upotrijebljen je hi-kvadrat test. Tip varijabli i distribucija podataka ograničili su mogućnost upotrebe multivarijantnih analiza (npr. kanoničke analize). Tome su pridonijeli i specifični terenski uvjeti prilikom prikupljanja podataka. Podaci su obrađeni uz pomoć SPSS programa.

REZULTATI

Dob roditelja i stavovi prema roditeljstvu i odrastanju

Za razliku od spola, koji vrlo slabo diferencira ispitanike s obzirom na stavove o roditeljstvu, dob je demografska varijabla koja donekle utječe na poimanje roditeljstva i na roditeljsku praksu. Tako se roditelji različite dobi razlikuju u pogledu opće brige o djeci i stavova o tome kada ženska djeca trebaju stupiti u brak te koliko bi djece trebali imati njihovi sinovi i kćeri.

Više od tri četvrtine roditelja smatra kako bi njihova muška ili ženska djeca trebala imati dvoje ili troje djece (većina misli da je najbolje dvoje djece). Tek 15-17% roditelja misli da njihova djeca trebaju imati više od troje djece (tablica 3). U ovom pogledu stavovi romskih roditelja vjerojatno se uopće ne razlikuju od stavova neromskih roditelja. Stariji roditelji češće misle da bi njihova djeca, muška ili ženska, trebala imati više djece, a to znači više od troje. Više je nego dvostruko najstarijih roditelja u odnosu na najmlađe koji misle da bi njihovi potomci trebali imati četvero ili više djece.

● TABLICA 3
Mišljenja roditelja o tome koliko njihove kćeri i sinovi trebaju imati djece s obzirom na dob roditelja

Dob		Koliko djece trebaju imati kćeri							Koliko djece trebaju imati sinovi						
		0	1	2	3	4	5 i više	Ukupno	0	1	2	3	4	5 i više	Ukupno
-21	N	0	8	41	17	7	0	73	0	6	38	19	5	1	69
	%	0,0	11,0	56,2	23,3	9,6	0,0	100,0	0,0	8,7	55,1	27,5	7,2	1,4	100,0
22-31	N	1	15	147	37	16	14	230	1	15	141	50	23	15	245
	%	0,4	6,5	63,9	16,1	7,0	6,1	100,0	0,4	6,1	57,6	20,4	9,4	6,1	100,0
32-41	N	1	9	89	44	27	4	174	1	4	92	52	29	8	186
	%	0,6	5,2	51,1	25,3	15,5	2,3	100,0	0,5	2,2	49,5	28,0	15,6	4,3	100,0
42-	N	2	5	63	26	22	3	121	2	5	53	33	23	5	121
	%	1,7	4,1	52,1	21,5	18,2	2,5	100,0	1,7	4,1	43,8	27,3	19,0	4,1	100,0
Ukupno	N	4	37	340	124	72	21	598	4	30	324	154	80	29	621
	%	0,7	6,2	56,9	20,7	12,0	3,5	100,0	0,6	4,8	52,2	24,8	12,9	4,7	100,0

hi²=24,35; df=12; p≤0,018

hi²=24,35; df=12; p≤0,018

Iako svi roditelji smatraju brižnost najvažnijim obilježjem roditeljstva, ipak postoje značajne razlike među njima u pogledu opće brige za djecu. Stariji roditelji pokazuju višu razinu brige za djecu nego mlađi roditelji (tablica 4). Više od 31% roditelja u najstarijoj dobnoj skupini iskazuje iznadprosječnu

ili izvanredno dobru brigu za djecu, dok je taj postotak u skupini najmlađih roditelja gotovo dvostruko manji (16,5%). Ovakav rezultat sigurno je posljedica činjenice da stariji roditelji imaju više iskustva, umješnosti, strpljenja i znanja u podizanju djece.

● TABLICA 4
Kvaliteta brige o djeci
s obzirom na dob
roditelja

Dob		Izrazito loša	Ispod prosjeaka	Prosječna	Iznad prosjeaka	Izrazito dobra	Ukupno
-21	N	1	20	65	9	8	103
	%	1,0	19,4	63,1	8,7	7,8	100,0
22-31	N	10	52	157	37	50	306
	%	3,3	17,0	51,3	12,1	16,3	100,0
32-41	N	13	25	143	17	30	228
	%	5,7	11,0	62,7	7,5	13,2	100,0
42-	N	5	25	82	23	28	163
	%	3,1	15,3	50,3	14,1	17,2	100,0
Ukupno	N	29	122	447	86	116	800
	%	3,6	15,3	55,9	10,8	14,5	100,0

$hi^2=24,35$; $df=12$, $p<0,018$

Broj djece i stavovi prema roditeljstvu i odrastanju

Stavovi o svim ispitivanim aspektima roditeljstva i odrastanja razlikuju se ovisno o tome koliko djece imaju sami roditelji. Što je veći broj djece, to roditelji podržavaju raniji ulazak ženske ili muške djece u brak (tablica 5). Roditelji koji imaju više od četvero djece znatno češće zagovaraju stav da ženska djece trebaju stupiti u brak s 18 godina ili ranije (gotovo 70% roditelja koji imaju više od šestoro djece smatraju da se njihove kćeri trebaju udati kao maloljetne ili s navršenih 18 godina, s tim da trećina podržava udaju svojih kćeri prije osamnaeste godine). Nasuprot tome, 62,5% roditelja s jednim djetetom ili dva djeteta te 53,7% roditelja s troje ili četvero djece smatraju da se njihove kćeri trebaju udavati s dvadeset ili više godina. Roditelji s većim brojem djece očekuju i od svojih potomaka da imaju više djece (tablica 6).

● TABLICA 5
Mišljenja roditelja o
tome kada ženska,
odnosno muška, djeca
trebaju stupiti u brak s
obzirom na ukupan
broj djece

Broj djece		Poželjna dob ulaska u brak – kćeri						Poželjna dob ulaska u brak – sinovi					
		Prije 18 g.	S 18 g.	S 19 g.	S 20 g.	S više od 20 g.	Uku- pno	Prije 18 g.	S 18 g.	S 19 g.	S 20 g.	S više od 20 g.	Uku- pno
1-2	N	10	64	13	65	80	232	8	37	11	72	105	233
	%	4,3	27,6	5,6	28,0	34,5	100,0	3,4	15,9	4,7	30,9	45,1	100,0
3-4	N	17	82	23	88	53	263	14	69	27	96	82	288
	%	6,5	31,2	8,7	33,5	20,2	100,0	4,9	24,0	9,4	33,3	28,5	100,0
5-6	N	27	35	9	49	19	139	13	34	12	52	27	138
	%	19,4	25,2	6,5	35,3	13,7	100,0	9,4	24,6	8,7	37,7	19,6	100,0
7 i više	N	25	28	9	8	7	77	10	32	8	15	12	77
	%	32,5	36,4	11,7	10,4	9,1	100,0	13,0	41,6	10,4	19,5	15,6	100,0
Ukupno	N	79	209	54	210	159	711	45	172	58	235	226	736
	%	11,1	29,4	7,6	29,5	22,4	100,0	6,1	23,4	7,9	31,9	30,7	100,0

$hi^2=100,50$; $df=12$; $p<0,000$

$hi^2=65,87$; $df=12$; $p<0,000$

Broj djece		Koliko djece trebaju imati kćeri							Koliko djece trebaju imati sinovi						
		0	1	2	3	4	5 i više	Ukupno	0	1	2	3	4	5 i više	Ukupno
1-2	N	3	16	134	32	14	7	206	3	14	129	43	12	8	209
	%	1,5	7,8	65,0	15,5	6,8	3,4	100,0	1,4	6,7	61,7	20,6	5,7	3,8	100,0
3-4	N	0	12	112	40	34	4	202	0	11	114	52	36	10	223
	%	0,0	5,9	55,4	19,8	16,8	2,0	100,0	0,0	4,9	51,1	23,3	16,1	4,5	100,0
5-6	N	1	7	62	33	14	6	123	1	5	55	36	18	7	122
	%	0,8	5,7	50,4	26,8	11,4	4,9	100,0	0,8	4,1	45,1	29,5	14,8	5,7	100,0
7 i više	N	0	2	32	19	10	4	67	0	0	26	23	14	4	67
	%	0,0	3,0	47,8	28,4	14,9	6,0	100,0	0,0	0,0	38,8	34,3	20,9	6,0	100,0
Ukupno	N	4	37	340	124	72	21	598	4	30	324	154	80	29	621
	%	0,7	6,2	56,9	20,7	12,0	3,5	100,0	0,6	4,8	52,2	24,8	12,9	4,7	100,0

$\chi^2=29,22$; $df=15$; $p<0,015$

$\chi^2=35,92$; $df=15$; $p<0,002$

● TABLICA 6
Mišljenja roditelja o tome koliko njihove kćeri i sinovi trebaju imati djece s obzirom na ukupan broj djece

Roditelji koji imaju više muške ili ženske djece očekuju i od sinova i od kćeri da ranije počnu privređivati i ekonomski pridonositi obitelji (tablica 7). Roditelji s više djece podržavaju ranije osamostaljivanje svoje ženske ili muške djece. Na primjer, 25-30% roditelja koji imaju više od četvero djece očekuje da djeca počnu ekonomski pridonositi obitelji u vrijeme maloljetnosti, dok takva očekivanja ima 13-17% roditelja koji imaju do četvero djece. Relativno su male razlike među roditeljima o početku zarađivanja sinova i kćeri.

Broj djece		Početak zarađivanja – kćeri						Početak zarađivanja – sinovi					
		Prije 14 g.	15-17 g.	S 18 g.	19-20 g.	S više od 20 g.	Ukupno	Prije 14 g.	15-17 g.	S 18 g.	19-20 g.	S više od 20 g.	Ukupno
1-2	N	7	24	101	82	16	230	8	32	93	79	19	231
	%	3,0	10,4	43,9	35,7	7,0	100,0	3,5	13,9	40,3	34,2	8,2	100,0
3-4	N	1	35	133	70	23	262	2	43	142	76	25	288
	%	0,4	13,4	50,8	26,7	8,8	100,0	0,7	14,9	49,3	26,4	8,7	100,0
5-6	N	2	31	72	27	7	139	1	40	63	28	6	138
	%	1,4	22,3	51,8	19,4	5,0	100,0	0,7	29,0	45,7	20,3	4,3	100,0
7 i više	N	2	21	39	13	2	77	4	17	40	15	1	77
	%	2,6	27,3	50,6	16,9	2,6	100,0	5,2	22,1	51,9	19,5	1,3	100,0
Ukupno	N	12	111	345	192	48	708	15	132	338	198	51	734
	%	1,7	15,7	48,7	27,1	6,8	100,0	2,0	18,0	46,0	27,0	6,9	100,0

$\chi^2=38,99$; $df=12$; $p<0,000$

$\chi^2=41,44$; $df=12$; $p<0,000$

● TABLICA 7
Mišljenja roditelja o tome kada njihove kćeri i sinovi trebaju početi zarađivati s obzirom na ukupan broj djece

Broj roditelja koji se izrazito loše brinu o svojoj djeci raste kako se povećava broj djece, bilo muške ili ženske (tablica 8). Roditelji s više od četvero djece dva do tri puta češće izrazito loše skrbe o djeci u odnosu na roditelje koji imaju do četvero djece. Velik broj djece nesumnjivo utječe na to da roditelji ne posvećuju djeci dovoljno pažnje i brige. Jednostavno, obitelji s velikim brojem djece općenito žive u nepovoljnijim materijalnim i stambenim prilikama.

➔ **TABLICA 8**
Kvaliteta brige o djeci
s obzirom na ukupan
broj djece

Broj djece		Izrazito loša	Ispod prosječka	Prosječna	Iznad prosječka	Izrazito dobra	Ukupno
1-2	N	4	39	174	33	40	290
	%	1,4	13,4	60,0	11,4	13,8	100,0
3-4	N	5	33	161	39	56	294
	%	1,7	11,2	54,8	13,3	19,0	100,0
5-6	N	12	30	76	11	10	139
	%	8,6	21,6	54,7	7,9	7,2	100,0
7 i više	N	8	20	36	3	10	77
	%	10,4	26,0	46,8	3,9	13,0	100,0
Ukupno	N	29	122	447	86	116	800
	%	3,6	15,3	55,9	10,8	14,5	100,0

hi2=57,48; df=12; p<0,000

Obrazovno-stambeni status roditelja i stavovi prema roditeljstvu i odrastanju

Roditelji različita obrazovanja razlikuju se na svim ispitivanim varijablama roditeljstva, osim na varijablama koje se odnose na broj djece koji bi kćeri trebale imati te na razdoblje kada bi muška djeca trebala početi zarađivati. S druge strane, stambene prilike diferenciraju ispitanike u pogledu vremena ulaska muške djece u brak i broja djece koliko ih trebaju imati muški potomci, razdoblja početka zarađivanja ženske djece te kvalitete brige o djeci.

Podaci pokazuju da obrazovaniji roditelji podržavaju kasnije stupanje djevojaka u brak (uglavnom s 20 i više godina) i znatno rjeđe prihvaćaju zaključivanje brakova među maloljetnicima (tablica 9). Jedino je među roditeljima koji nemaju nikakva obrazovanja više onih koji zagovaraju udaju ženske djece do osamnaeste godine nego onih koji misle da se njihove kćeri trebaju udavati s 20 i više godina. Među roditeljima koji imaju 1-4 razreda osnovne škole podjednak je broj roditelja koji podržavaju udaju do osamnaeste godine i nakon devetnaeste godine. Više od 60% roditelja koji imaju više od četverogodišnje škole i više od 70% roditelja sa srednjom školom smatra da se njihove kćeri trebaju udavati s 20 i više godina. Isto tako roditelji koji imaju viši stupanj obrazovanja te bolje stambene prilike češće smatraju da muška djeca trebaju kasnije ulaziti u brak, što znači rjeđe u doba maloljetnosti, a češće nakon dvadesete godine. Ovi nam podaci sugeriraju da završavanje osmogodišnje ili srednje škole značajno utječe na stavove romskih roditelja koji se tiču različitih aspekata odrastanja njihove djece.

Iako obrazovanje roditelja nema jednoznačan utjecaj, može se općenito zaključiti da obrazovaniji roditelji podupiru manji broj djece samo kod sinova. Nema značajne razlike između obrazovanih i manje obrazovanih roditelja oko toga

koliko djece trebaju imati njihove kćeri. Da obrazovanje nema jednoobrazan utjecaj, svjedoči podatak prema kojemu obrazovaniji roditelji, u odnosu na one bez škole ili u odnosu na druge obrazovne kategorije, istodobno češće podržavaju stav da njihova muška djeca imaju samo jedno dijete, ali i stav da njihovi sinovi trebaju imati petero ili više djece. Isto se može reći i za stambene prilike, iako je očito da roditelji koji žive u "boljim" materijalnim i stambenim prilikama češće izražavaju stav kako njihova djeca trebaju imati do troje djece.

Obrazovanje	Poželjna dob ulaska u brak – kćeri							Poželjna dob ulaska u brak – sinovi						
	Prije 18 g.	S 18 g.	S 19 g.	S 20 g.	S više od 20 g.	Uku- pno		Prije 18 g.	S 18 g.	S 19 g.	S 20 g.	S više od 20 g.	Uku- pno	
Nepismen	N 21	39	16	27	10	113		18	38	13	29	21	119	
	% 18,6	34,5	14,2	23,9	8,8	100,0		15,1	31,9	10,9	24,4	17,6	100,0	
Pismen, bez ijed- nog razreda OŠ	N 22	23	7	14	19	85		6	20	8	33	22	89	
	% 25,9	27,1	8,2	16,5	22,4	100,0		6,7	22,5	9,0	37,1	24,7	100,0	
1-4 razreda OŠ	N 23	61	7	58	30	179		13	50	13	58	43	177	
	% 12,8	34,1	3,9	32,4	16,8	100,0		7,3	28,2	7,3	32,8	24,3	100,0	
5-8 razreda OŠ	N 12	75	22	93	78	280		7	56	21	94	113	291	
	% 4,3	26,8	7,9	33,2	27,9	100,0		2,4	19,2	7,2	32,3	38,8	100,0	
Srednja škola	N 1	11	2	18	22	54		1	8	3	21	27	60	
	% 1,9	20,4	3,7	33,3	40,7	100,0		1,7	13,3	5,0	35,0	45,0	100,0	
Ukupno	N 79	209	54	210	159	711		45	172	58	235	226	736	
	% 11,1	29,4	7,6	29,5	22,4	100,0		6,1	23,4	7,9	31,9	30,7	100,0	

$hi^2=86,02$; $df=16$; $p\leq 0,000$

$hi^2=60,83$; $df=16$; $p\leq 0,000$

● TABLICA 9
Mišljenja roditelja o
tome kada ženska i
muška djeca trebaju
stupiti u brak s obzi-
rom na obrazovanje
roditelja

Varijable obrazovanja te materijalnih i stambenih prilika razlikuju roditelje s obzirom na stav o tome kada bi ženska djeca trebala početi zarađivati. Roditelji s višim obrazovanjem, koji žive u boljim materijalnim i stambenim prilikama, češće očekuju da njihove kćeri počnu zarađivati nešto kasnije (nakon osamnaeste godine). Početak zarađivanja sinova ne razlikuje se s obzirom na više ili niže roditeljsko obrazovanje ili materijalno-stambeni položaj.

Postoji čvrsta veza između obrazovanja i brige za djecu (tablica 10). Osobito se izdvajaju roditelji s osmogodišnjom ili srednjom školom, među kojima gotovo da nema primjera izrazito loše brige za djecu, ali su dvostruko prisutniji od svih ostalih obrazovnih kategorija među roditeljima koji iskazuju izrazito dobru opću brigu o djeci.

Roditelji koji u romskim okvirima imaju bolje stambene prilike žele da njihovi sinovi imaju manje djece te općenito podržavaju kasnije osamostaljivanje ženske ili muške djece. Stambene prilike jasno razlikuju roditelje u pogledu brige za djecu. Kako se poboljšavaju stambene prilike, tako raste kvaliteta brige o djeci.

➡ TABLICA 10
Kvaliteta brige o djeci
s obzirom na obrazo-
vanje roditelja

Obrazovanje		Izrazito loša	Ispod prosjeaka	Prosječna	Iznad prosjeaka	Izrazito dobra	Ukupno
Nepismen	N	11	31	59	13	11	125
	%	8,8	24,8	47,2	10,4	8,8	100,0
Pismen, bez ijed- nog razreda OŠ	N	7	21	50	12	4	94
	%	7,4	22,3	53,2	12,8	4,3	100,0
1-4 razreda OŠ	N	8	31	119	19	17	194
	%	4,1	16,0	61,3	9,8	8,8	100,0
5-8 razreda OŠ	N	3	38	180	37	62	320
	%	0,9	11,9	56,3	11,6	19,4	100,0
Srednja škola	N	0	1	39	5	22	67
	%	0,0	1,5	58,2	7,5	32,8	100,0
Ukupno	N	29	122	447	86	116	800
	%	3,6	15,3	55,9	10,8	14,5	100,0

$\chi^2=82,42$; $df=16$; $p<0,000$

Sociodemografska obilježja roditelja i odnos prema fizičkom kažnjavanju

Za mnoge autore fizičko kažnjavanje predstavlja važan segment roditeljstva i odgojne prakse. Sva četiri sociodemografska obilježja, u većoj ili manjoj mjeri, značajno diferenciraju roditelje u pogledu odnosa prema (strogom) fizičkom kažnjavanju i stvarne primjene fizičkih kazni. Dob je povezana sa stavom o primjeni strogih fizičkih kazni i s učestalosti fizičkog kažnjavanja. Stariji roditelji češće podržavaju strogo fizičko kažnjavanje, dok su mlađi roditelji u posljednjem tjednu češće fizički kažnjavali djecu od starijih roditelja, što je i posve logično jer stariji roditelji imaju pretežno odraslu i veću djecu.

Uglavnom, pozitivniji stav prema ulozi fizičkih kazni imaju roditelji s velikim brojem djece (više od 60% roditelja koji imaju više od šestoro djece uglavnom se ili potpuno slaže da fizičke kazne pomažu da njihova djeca postanu bolji ljudi). Kako raste broj djece, tako raste i broj roditelja koji se potpuno ili uglavnom slažu da u odgoju treba primijeniti stroge fizičke kazne (tablica 11).

⬅ TABLICA 11
Stavovi roditelja
prema potrebi za
povremenim strogim
fizičkim kažnjavanjem
djece te učestalost
kažnjavanja u
zadnjem tjednu s
obzirom na ukupan
broj djece

Broj djece	Dobro je djecu ponekad strože kazniti						Učestalost kažnjavanja u zadnjem tjednu				
	Potpuno se slaže	Uglavnom se slaže	Ne zna	Uglavnom se ne slaže	Uopće se ne slaže	Uku- pno	3 ili vi- še puta	Dvaput	Jednom	Ni jednom	Uku- pno
1-2	N 1	14	15	12	248	290	10	11	55	214	290
	% 0,3	4,8	5,2	4,1	85,5	100,0	3,4	3,8	19,0	73,8	100,0
3-4	N 4	27	21	22	220	294	13	25	53	203	294
	% 1,4	9,2	7,1	7,5	74,8	100,0	4,4	8,5	18,0	69,0	100,0
5-6	N 8	29	9	11	82	139	3	20	39	77	139
	% 5,8	20,9	6,5	7,9	59,0	100,0	2,2	14,4	28,1	55,4	100,0
7 i više	N 4	20	8	5	40	77	1	18	22	36	77
	% 5,2	26,0	10,4	6,5	51,9	100,0	1,3	23,4	28,6	46,8	100,0
Ukupno	N 17	90	53	50	590	800	27	74	169	530	800
	% 2,1	11,3	6,6	6,3	73,8	100,0	3,4	9,3	21,1	66,3	100,0

$\chi^2=75,84$; $df=12$; $p<0,000$

$\chi^2=49,53$; $df=9$; $p<0,000$

● TABLICA 12
Stavovi roditelja
prema potrebi za
povremenim strogim
fizičkim kažnjavanjem
djece te učestalost
kažnjavanja u
zadnjem tjednu s
obzirom na
obrazovanje roditelja

Kada je broj djece u obitelji veći od četvero, naglo raste potpora težem fizičkom kažnjavanju (roditelji s više od četvero djece četiri puta češće podržavaju upotrebu teških fizičkih kazni nego roditelji s manje od četvero djece). Treba napomenuti da rast broja djece, bez obzira na njihov spol, rezultira većom potporom strogim fizičkim kaznama. Roditelji koji imaju više djece (bilo muške ili ženske) češće su posezali za fizičkim kaznama u zadnjem tjednu (tablica 11). Kako raste broj djece, tako opada postotak roditelja koji ni jednom nisu upotrijebili fizičku kaznu u posljednjem tjednu. Ovaj podatak uglavnom se poklapa sa spoznajom da roditelji s više djece pozitivnije ocjenjuju ulogu fizičkoga kažnjavanja.

Što je viši stupanj obrazovanja roditelja, to je manja uvjerenost da će fizičke kazne pomoći djeci da postanu bolji ljudi ili da razlikuju dobra ponašanja od loših. U ovom se pogledu izdvajaju roditelji koji imaju završenu srednju školu (roditelja s višom ili visokom školom nema u uzorku), među kojima se tek svaki treći roditelj slaže da fizičke kazne pozitivno utječu na odrastanje djece. Obrazovanje roditelja ponovo se pokazuje važnim u analizi prihvaćanja teškoga fizičkog kažnjavanja (tablica 12).

Obrazovanje	Dobro je djecu ponekad strože kazniti						Učestalost kažnjavanja u zadnjem tjednu					
	Potpuno se slaže	Uglavnom se slaže	Ne zna	Uglavnom se ne slaže	Uopće se ne slaže	Ukupno	3 ili više puta	Dvaput	Jednom	Ni jednom	Ukupno	
Nepismen	N 6 % 4,8	30 24,0	6 4,8		8 6,4	75 60,0	125 100,0	9 7,2	18 14,4	23 18,4	75 60,0	125 100,0
Pismen, bez ijednog razreda OŠ	N 6 % 6,4	16 17,0	65 6,4		8 8,5	58 61,7	94 100,0	4 4,3	13 13,8	27 28,7	50 53,2	94 100,0
1-4 razreda OŠ	N 2 % 1,0	23 11,9	16 8,2		16 8,2	137 70,6	194 100,0	3 1,5	16 8,2	40 20,6	135 69,6	194 100,0
5-8 razreda OŠ	N 2 % 0,6	20 6,3	24 7,5		14 4,4	260 81,3	320 100,0	11 3,4	23 7,2	68 21,3	218 68,1	320 100,0
Srednja škola	N 1 % 1,5	1 1,5	1 1,5		4 6,0	60 89,6	67 100,0	0 0,0	4 6,0	11 16,4	52 77,6	67 100,0
Ukupno	N 17 % 2,1	90 11,3	53 6,6		50 6,3	590 73,8	800 100,0	27 3,4	74 9,3	169 21,1	530 66,3	800 100,0

$\chi^2=68,81$; $df=16$; $p\leq 0,000$

$\chi^2=26,69$; $df=12$; $p\leq 0,0009$

S povećanjem obrazovanja roditelja opada prihvaćanje strogoga fizičkog kažnjavanja kao metode discipliniranja djece. Nepismeni roditelji ili pismeni roditelji bez završenoga ijednog razreda škole tri do četiri puta češće odobravaju upotrebu težih fizičkih kazni nego roditelji koji su završili nekoliko razreda osnovne škole ili srednju školu. Isto tako, kako raste obrazovanje roditelja, rjeđe se primjenjuju fizičke kazne (tablica 12). Na primjer, ni jedan roditelj sa srednjom školom nije u posljednjem tjednu tri ili više puta fizički kaznio svoju djecu. Uočljiva je razlika između roditelja bez ijednog razreda škole i ostalih roditelja. Prva skupina roditelja značajno je naklonjenija primjeni fizičkih kazni.

➔ **TABLICA 13**
Učestalost fizičkoga
kažnjavanja djece u
zadnjem tjednu s
obzirom na stambene
prilike

Stambene prilike		3 ili više puta	Dvaput	Jednom	Ni jednom	Ukupno
Izrazito loše	N	10	29	44	125	208
	%	4,8	13,9	21,2	60,1	100,0
Ispod prosjeka	N	7	24	44	122	197
	%	3,6	12,2	22,3	61,9	100,0
Prosječne	N	9	17	58	209	293
	%	3,1	5,8	19,8	71,3	100,0
Iznad prosjeka	N	1	4	23	74	102
	%	1,0	3,9	22,5	72,5	100,0
Ukupno	N	27	74	169	530	800
	%	3,4	9,3	21,1	66,3	100,0

$hi^2=20,75$; $df=9$; $p\leq 0,014$

Stambeno-materijalni uvjeti života utječu na roditeljske stavove o fizičkom kažnjavanju. Posebno je drastična razlika između roditelja koji su svoj stambeni status procijenili iznadprosječnim i onih roditelja čiji su stambeni uvjeti izrazito loši ili ispodprosječni. Roditelji koji žive u iznadprosječnim stambeno-materijalnim prilikama tri do pet puta rjeđe prihvaćaju stav da fizičke kazne pomažu djeci da postanu bolji ljudi ili da usvoje moralno ispravna ponašanja. Čak i roditelji koji su svoje stambene prilike ocijenili prosječnima dvostruko su rjeđe spremni podržati stav o pozitivnom utjecaju fizičkih kazni nego roditelji s ispodprosječnim stambenim i materijalnim statusom. Navedeni podaci ne iznenađuju jer mnogi Romi žive u vrlo lošim materijalnim i stambenim uvjetima, što otežava ili čak onemogućuje korektno ispunjavanje roditeljskih obveza. Ispodprosječne materijalne prilike romskih obitelji bitno su teže od ispodprosječnih materijalnih prilika neromskih obitelji. Naposljetku, roditelji koji žive u lošijim materijalnim i stambenim prilikama skloniji su češćem fizičkom kažnjavanju djece (tablica 13). Proizlazi da su roditelji s lošim i ispodprosječnim stambenim prilikama dva do tri puta češće fizički kažnjavali djecu u zadnjem tjednu nego roditelji s prosječnim i iznadprosječnim stambenim statusom.

RASPRAVA I ZAKLJUČCI

Na razini relacijske analize, pozornost smo usmjerili na istraživanje veza između sociodemografskih obilježja roditelja i određenih aspekata roditeljstva i odrastanja (briga o djeci, poželjan broj djece u sinova i kćeri, stavovi roditelja o tome kada njihova djeca trebaju stupiti u brak i početi zarađivati). Osim toga, posebno smo analizirali ulogu fizičkoga kažnjavanja u romskom roditeljstvu.

Romski roditelji općenito podržavaju raniji ulazak djece u brak, poglavito ženske. Još uvijek određen postotak roditelja podupire zabranjene maloljetničke brakove (oko 11% rodi-

telja misli da ženska djeca trebaju ući u brak prije osamnaeste godine, dok taj postotak za mušku djecu iznosi oko 6%). Golema većina roditelja s velikim brojem djece smatra da se njihova ženska djeca trebaju udati najkasnije s osamnaest godina. Vjerojatno da za roditelje s velikim brojem djece raniji brakovi djece (posebice kćeri) znače ublažavanje ekonomskog pritiska, jer se od oženjene djece očekuje i ranije osamostaljivanje. S druge strane, obrazovaniji i materijalno situiraniji roditelji podržavaju kasniji ulazak djevojaka u brak (uglavnom s 20 i više godina) i kasnije osamostaljivanje i ženske i muške djece. Sigurno da romski roditelji svojim stavovima utječu na ranije stupanje svoje djece u brak u odnosu na neromsku populaciju. Međutim, roditeljski stavovi nisu jedini uzrok ranih brakova. Ne treba smetnuti s uma činjenicu da su rani brakovi dio romske tradicije. Od ostalih faktora treba istaknuti slabo sudjelovanje mladih Roma u obrazovnom sustavu (poglavito u srednjoškolskom i visokom obrazovanju) te siromaštvo. Čini se da brak kod Roma ima istu funkciju koju su kod određenih plemenskih društava imali obredi inicijacije: time se potvrđuje da mlad čovjek postaje punopravan član društvene skupine.

Razina opće skrbi o djeci ovisi o velikom broju demografskih obilježja i obilježja roditeljstva. Lošiju brigu o djeci iskazuju roditelji s velikim brojem djece, roditelji bez ikakva obrazovanja te roditelji koji žive u ispodprosječnim materijalno-stambenim uvjetima. Osim toga, razni elementi roditeljstva također utječu na kvalitetu brige o djeci. Roditelji koji podržavaju raniji ulazak svoje djece u brak ili ranije osamostaljivanje ženske ili muške djece znatno češće od ostalih roditelja pokazuju izrazito lošu brigu za djecu. Općenito govoreći, roditelji koji zagovaraju ženidbu i osamostaljivanje svoje djece prije osamnaeste godine pokazuju manjak brige za djecu. Vjerojatno ti roditelji prihvaćaju stav da se djeca već u ranoj dobi moraju više starati sama za sebe. Roditelji koji se slažu da treba povremeno strože kažnjavati djecu u znatno većem broju slučajeva iskazuju primjere iznimno loše ili ispodprosječne brige za djecu. Pretpostavljamo da ovi roditelji veću važnost u odgoju pridaju (fizičkim) kaznama. Moguće je da ti roditelji ne vode dovoljno brige o djeci, ali, s druge strane, spremni su teže kazniti dijete zbog odstupanja u ponašanju.

One obitelji u kojima partneri prihvaćaju partnerski odnos u odlučivanju, što znači da zajednički donose odluke, iskazuju veći stupanj brige o djeci nego obitelji u kojima odluke donosi jedan od supruge ili treće osobe (vjerojatno roditelji ili drugi srodnici supružnika). Za manje od 5% roditelja koji zajedno donose odluke karakteristična je iznimno loša ili ispodprosječna briga o djeci, dok je broj slučajeva ovakve razine brige o djeci u obiteljima u kojima samo jedan bračni

drug odlučuje ili je odlučivanje prepušteno trećim osobama između 19-27%.

Kada je riječ o ulozi fizičkoga kažnjavanja u odgoju djece, pozitivniji stav prema ulozi fizičkih kazni imaju slabije obrazovani i materijalno siromašniji roditelji te roditelji s velikim brojem djece. Iako nemamo odgovarajućih usporednih pokazatelja, mogli bismo reći da romski roditelji ne primjenjuju često fizičke kazne (više od 87% roditelja izjavilo je da nikada nisu fizički kaznili svoju djecu u posljednjem tjednu), odnosno da romski roditelji vjerojatno rjeđe fizički kažnjavaju djecu nego neromski roditelji (Liegeois, 1986.).

Fizičko kažnjavanje samo po sebi ne mora nužno rezultirati negativnim posljedicama, što ovisi o kontekstu kažnjavanja i o težini kazni. Sigurno da blago kažnjavanje nema iste posljedice kao strogo ili bezrazložno kažnjavanje. Teško fizičko kažnjavanje nerijetko ostavlja traumatska iskustva i nakon razdoblja djetinjstva i mladosti, za razliku od blagog kažnjavanja. Osim toga, uvijek je teško odrediti granicu između strogoga kažnjavanja i fizičkoga zlostavljanja djeteta, poglavito ako je riječ o djetetu mlađe dobi.

Zbog velikog broja nepismenih romskih roditelja, odnosno roditelja koji uopće nisu pohađali školu, mali pomaci u roditeljskom obrazovanju mogu rezultirati značajnim promjenama na vrijednosnom i odgojnom planu. Obrazovanje nije samo izvor informacija i znanja nego utječe i na vrijednosne orijentacije pojedinaca i njihove životne poglede. U modernim školama fizičko kažnjavanje ne ulazi u korpus prihvatljivih odgojnih metoda, a pogotovo ne teško fizičko kažnjavanje.

Treba naglasiti da se romsko roditeljstvo i odrastanje odvija u kontekstu zatvorene romske lokalne zajednice i proširene obitelji (više od četvrtine roditelja živi u kućanstvima koja čine dvije ili više obitelji). To znači da su i roditelji u svojim aktivnostima ograničeni ovim faktorima. Romska je zajednica obično prostorno i socijalno odvojena, što svakako utječe na njezinu organizaciju i funkcioniranje. Temeljne infrastrukture u nekim romskim zajednicama gotovo i nema, pa su stanovnici romskih zajednica uvelike upućeni jedni na druge. S obzirom na to da romske obitelji imaju vrlo male mogućnosti ostvariti privatnost i nezavisnost, to se odražava na roditeljske stilove i na odgojnu praksu.

U tipičnoj romskoj obitelji još uvijek prevladavaju patrijarhalni odnosi, iako se muške i ženske uloge mijenjaju pod utjecajem televizije, socijalnih radnika ili škole. To znači da je uloga muškarca, u parsonsovoj terminologiji, instrumentalna, a žene ekspresivna. Muškarac je hranitelj obitelji, on je odgovoran za egzistenciju obitelji i ima monopol na donošenje odluka (u više od 70% obitelji odluke općenito donosi

suprug). Ženi je namijenjena prije svega uloga majke, što znači da je vezana za kuću i ima odgovornost za podizanje potomstva (u gotovo 3/4 slučajeva briga o djeci primarna je majčina odgovornost). Može se govoriti o nedovoljnoj uključenosti očeva u razne aspekte roditeljstva zbog isključive orijentacije na instrumentalnu ulogu. Na primjer, izgleda da se discipliniranje djece smatra u prvom redu majčinom ulogom.

Socijalizacija je vrlo otežana u uvjetima materijalne ugroženosti. Bijeda i siromaštvo nagrizaju obiteljske odnose i smanjuju djelotvornost ponekad i nedostatnih odgojnih napora. Može se pretpostaviti da su afektivni odnosi u uvjetima krajnje materijalne oskudice podređeni instrumentalnim odnosima, što može pogodovati pojavi devijantnih ponašanja prilikom obavljanja roditeljskih uloga.

Odnos prema djeci predstavlja nerijetko ključnu kariku u bračnim odnosima romskih roditelja (Mitrović, 1990.). Liegeois (1986.) ističe da rođenje prvoga djeteta – više nego brak – predstavlja temelj obiteljske stabilnosti. Za dio roditelja djeca su još uvijek, kako neki autori ističu, jedino "dobro" ili "bogatstvo" kojim romska obitelj raspolaže. Romski roditelji njeguju tolerantan i zaštitnički odnos prema djeci i mlađima. Čini se da je romski odgoj spontaniji i blaži od odgoja neromskih roditelja (fizičke kazne relativno su rijetke). Tome pridonosi činjenica da romski roditelji imaju drugačije poglede na rad i život nego neromski roditelji. Stoga romska djeca imaju puno više slobode da se ponašaju onako kako je neromskim roditeljima neprihvatljivo. Možda se romski roditelji ponekad previše zaštitnički odnose prema djeci stoga što se njihova djeca, kada napuste svoju segregiranu zajednicu, susreću s velikim problemima koje neromska djeca uglavnom nemaju. Na primjer, romska su djeca u školi i na drugim mjestima nerijetko izložena diskriminaciji, izrugivanju ili ponižavanju. Međutim, ako i prihvatimo stav da romski roditelji imaju prezaštitnički odnos prema djeci, naše istraživanje potvrđuje da takav odnos ne traje dugo. Romski roditelji očekuju od svoje djece da znatno ranije "odrastu" nego neromska djeca. Nije rijetkost da se od djece očekuje da se udaju ili počnu zarađivati i prije četrnaeste godine. Često roditelji donose odluke o njihovoj ženidbi ili osamostaljivanju, koje mogu biti protivne očekivanjima njihove djece. Suprotstavljanje takvim odlukama može rezultirati stanjem u kojem su mladi ili djeca prepušteni sami sebi i vlastitu snalaženju.

Kako iz naše analize proizlazi da na romsko poimanje roditeljstva i odrastanja osobito utječu obrazovanje roditelja, broj djece i stambeno-materijalne prilike, mjere usmjerene na olakšavanje romskoga roditeljstva trebale bi polaziti od tih varijabli. No nema sumnje da praksu roditeljstva nije lako mijenjati. Roditeljstvo sadrži aktivnosti koje su povezane s dis-

ciplinom, vrijednostima, načinom skrbi itd., a one se odvijaju u okviru relativno trajnih kulturnih tradicija i religijskih uvjerenja. Kada su u pitanju mjere usmjerene na tzv. suportivne faktore učinkovitoga roditeljstva, onda bi bilo korisno i važno sljedeće:

1. Pružiti romskim roditeljima mogućnost sudjelovanja u programima opismenjivanja i obrazovanja. Naše istraživanje pokazuje da obrazovanje utječe na izbor tehnika i stilova roditeljstva, odnosno na uspješnost roditeljstva. Često su i sami roditelji imali negativnih iskustava sa školom, pa ne vide vrijednost u obrazovanju niti potiču djecu da ostanu u obrazovnom procesu.

2. Poboljšati infrastrukturu romskih naselja i pružiti više šansi roditeljima da povećaju ekonomska primanja. Roditelji koji žive u lošim stambenim i materijalnim prilikama koriste se manje uspješnim roditeljskim strategijama, koje uključuju manje topline, strožu disciplinu i upotrebu fizičkih kazni te manje poticajnu obiteljsku okolinu. Bez temeljne infrastrukture roditelji teško mogu razviti i održati higijenske, radne i druge navike svoje djece. Nužno je osigurati minimalne civilizacijske standarde u romskim naseljima. S druge strane, vrlo je važno da se romski roditelji bolje zapošljavaju. U tom smjeru treba poticati roditelje da sudjeluju u programima profesionalne izobrazbe i stjecanja radnih iskustava.

3. Pomoći romskim roditeljima prilikom planiranja obitelji. Očito je da romski roditelji imaju svijest o potrebi planiranja obitelji. Većina roditelja smatra kako bi njihova djeca trebala imati dvoje do troje djece. Istraživački podaci sugeriraju da roditelji s velikim brojem djece imaju većih poteškoća u obavljanju roditeljske uloge. Velik broj djece utječe na to da obitelj, koja ionako živi u teškim materijalnim prilikama, ima manje novca za svako dijete, a i djeca dobivaju manje vremena i pažnje od svojih roditelja. Istina, manjak roditeljske pažnje kompenziraju starija braća i sestre, koji mogu skrbiti za mlađu djecu. Međutim, velik broj djece utječe na roditeljske stilove.

4. Organizirati tečajeve o roditeljstvu za Rome. Tečajevi bi trebali pomoći roditeljima da budu sigurniji u svojim postupcima i da spriječe buduće probleme. U tom bi pogledu bilo korisno omogućiti razmjenu iskustava među roditeljima i ponuditi tehnike i rješenja individualnih problema. Tečajevi mogu opskrbiti roditelje novim vještinama, koje su važne s aspekta boljeg odgoja i zaštite djece ili bavljenja posebno izazovnom djecom. Posebnu pozornost treba posvetiti načinima komunikacije roditelja i djece te načinima rješavanja konfliktnih situacija. Djeca se danas susreću s izazovima s kojima se ranije generacije nisu susretale. Društvene promjene lišavaju roditelje nekadašnjih jasnih smjernica oko toga kako podizati djecu.

5. Osigurati da romska naselja češće posjećuju medicinske sestre, socijalni radnici i drugi stručnjaci važni za odgoj i odrastanje djece. U sklopu posjeta medicinskih stručnjaka važne bi bile pouke o zdravoj prehrani, važnosti cijepljenja djece te razvoju odgovarajućih higijenskih navika kod djece. Poboljšanje romskoga roditeljstva u velikoj je mjeri povezano s ulogom stručnoga socijalnog rada. Mnogi su romski roditelji u osiguravanju egzistencije svoje obitelji orijentirani na socijalnu pomoć. Funkcija socijalnih radnika ne smije biti ograničena samo na odobravanje ili neodobravanje materijalne pomoći ili na poduzimanje određenih intervencija prema roditeljima. Socijalni bi radnici trebali relativno dobro poznavati situaciju na terenu pa da mogu romskim roditeljima pružiti niz korisnih informacija, praktičnih savjeta i omogućiti im uspostavljanje kontakata s drugim institucijama ili pojedincima.

6. Pružiti pomoć i potporu mladim roditeljima. Opće je poznato da Romi postaju roditeljima u vrlo ranoj dobi (13% njih mlađe je od 22 godine), pa time roditeljima treba pružiti pomoć u brizi za dijete ili u odgoju djece. Naravno da mladi roditelji mogu starije članove obitelji pitati za savjete. Međutim, savjeti starijih o odgoju djece razlikuju se od suvremenoga roditeljstva ili stilova roditeljstva koje podržavaju mladi roditelji. Osim toga, mladi se roditelji prilikom odgoja djece mogu naći u procjepu između vrijednosti tradicionalne romske kulture i zahtjeva modernoga društva.

7. Razviti svijest kod romskih roditelja o potrebi većeg uključivanja očeva u odgoj i skrb o djeci. Još uvijek se smatra da je odgoj djece prije svega obveza majki. Od očeva se očekuje da osiguraju materijalne pretpostavke za roditeljstvo.

LITERATURA

- Balent, J. (1998.), Iskustva Centra za socijalnu skrb iz Čakovca. U: *Romi u Hrvatskoj danas*, Zagreb: Centar za direktnu zaštitu ljudskih prava.
- Baumrind, D. (1966.), Effects of Authoritative Control on Child Behavior, *Child Development*, 4: 887-907.
- Baumrind, D. (1968.), Authoritarian vs. Authoritative Parental Control, *Adolescence*, 11: 255-272.
- Baumrind, D. (1991.), The Influence of Parenting Style on Adolescent Competence and Substance Use, *Journal of Early Adolescence*, 1: 56-95.
- Berthier, J. C. (1979.), The Socialization of the Gypsy Child, *International Social Science Journal*, 3: 376-392.
- Darling, N., Steinberg, L. (1993.), Parenting Style as Context: An Integrative Model, *Psychological Bulletin*, 3: 487-496.
- Dominguez, M. M., Carton, J. (1997.), The Relationship between Self-Actualization and Parenting Style, *Journal of Social Behavior and Personality*, 4: 1093-1100.
- First-Dilić, R. (1998.), Ključni aspekti socijalnog položaja Roma. U: *Romi u Hrvatskoj danas*, Zagreb: Centar za direktnu zaštitu ljudskih prava.

- Galogaža, A. (1985.), Socijalna i zdravstvena zaštita Roma, *Sociologija sela*, 87-90: 69-80.
- Hemphill, S., Sanson, A. (2001.), Matching Parenting to Child Temperament, *Family Matters*, 59: 42-47.
- Henricson, C., Grey, A. (2001.), *Understanding Discipline – A Summary*, London: National Family and Parenting Institute.
- Hodžić, A. (1985.), Životni standard romskih kućanstava, *Sociologija sela*, 23 (87/90): 27-34.
- Huxley, R. (1998.), *Love and Limits: Achieving a Balance in Parenting*, San Diego: Singular Publishing Group.
- Ilišin, V. (2002.), Mladost, odraslost i budućnost. U: V. Ilišin, F. Radin (ur.), *Mladi uoči trećeg milenija*, Zagreb: Institut za društvena istraživanja i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Kohn, M. L. (1969.), *Class and Conformity: A Study in Values*, Homewood: Dorsey Press.
- Liegeois, J. P. (1986.), *Gypsies: An Illustrated History*, London: Al Saqi Books.
- Magdalenčić, I. (1995.), "Romska komponenta" maloljetničke delinkvencije u Županiji međimurskoj, Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada, Zagreb: Studijski centar socijalnog rada.
- McCord, J. (ur.) (1998.), *Coercion and Punishment in Long-Term Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Mitrović, A. (1985.), Brak i porodični odnosi Roma kao činilac njihova društvenog položaja, *Sociologija sela*, 23 (87/90): 81-97.
- Mitrović, A. (1990.), *Na dnu. Romi na granicama siromaštva*, Beograd: Naučna knjiga.
- Neal, J., Frick-Horbury, D. (2001.), The Effects of Parenting Styles and Childhood Attachment Patterns on Intimate Relationships, *Journal of Instructional Psychology*, 3: 178-183.
- Nystul, M. (1984.), Positive Parenting Leads to Self-Actualizing Children, *Individual Psychology*, 40: 177-183.
- Soriano, G., Weston, R., Kolar, V. (2001.), Meeting the Challenges of Parenting, *Family Matters*, 58: 38-45.
- Stattin, H., Janson, H., Klackenberg-Larson, I., Magnusson, D. (1998.), Corporal Punishment in Everyday Life: An Intergenerational Perspective. U: J. McCord (ur.), *Coercion and Punishment in Long-Term Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Straus, M. A. (1971.), Some Social Antecedents of Physical Punishment: A Linkage Theory Interpretation, *Journal of Marriage and the Family*, 2: 658-663.
- Straus, M. A. (1991.), Discipline and Deviance: Physical Punishment of Children and Violence and Other Crime in Adulthood, *Social Problems*, 38: 133-154.
- Straus, M. A., Mathur, A. K. (1994.), *Corporal Punishment by Parents and Later Occupational and Economic Achievement of Children*, Durham: University of New Hampshire, Family Research Laboratory.
- Straus, M. A., Mathur, A. K. (1996.), Social Change and Trends in Approval of Corporal Punishment by Parents from 1968 to 1994. U: D.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 4-5 (72-73),
STR. 843-865

ŠUĆUR, Z.: UTJECAJ...

Frehsee, W. Horn, K. Bussman (ur.), *Violence against Children*, Berlin and New York: Walter de Gruyter.

Štambuk, M. (2000.), Romi u Hrvatskoj devedesetih, *Društvena istraživanja*, 2-3: 291-315.

Šućur, Z. (2000.), Romi kao marginalna grupa, *Društvena istraživanja*, 2-3: 211-227.

Tomašević, N. B., Đurić, R. (1988.), *Cigani sveta*, Beograd: Jugoslovenska revija.

Weiss, L. H., Schwartz, J. C. (1996.), The Relationship between Parenting Types and Older Adolescents' Personality, Academic Achievement, Adjustment, and Substance Use, *Child Development*, 5: 2101-2114.

The Effects of Sociodemographic Background on the Conception of Gypsy Parenting and Growing Up

Zoran ŠUĆUR
Faculty of Law, Zagreb

On a sample of 800 Gypsy parents it was examined to what extent the conception of Gypsy parenting and growing up had been determined by sociodemographic variables like age, the number of children, education and housing. Parenting has not been researched at a model level, but through aspects of parenting and growing up being illustrative of Gypsy parents (child care quality, parents' attitudes about when their children should get married, start making a living and become independent). In addition, the role of physical punishment was especially analyzed. Differences in understanding parenting and growing up among parents of different sociodemographic backgrounds have been tested by using hi-square test. It turns out that the Gypsy conception of parenting and growing up has been significantly influenced by parental education, the number of children and housing condition. It means that parents of low education, having more children and bad housing want their children to get married, make a living and become independent as early as possible. Also, these parents demonstrate poorer care for children and support more often positive attitudes to the role of physical punishment. A typical Gypsy family is still dominated by patriarchal relationships, and parenting is aggravated in a situation of extreme poverty. Gypsy parents have a protecting attitude to their children, but it does not last too long because of their growing up early. In order to alleviate and to enhance Gypsy parenting, it would be important to provide Gypsy parents with an opportunity to become literate and more educated, to improve the infrastructure in Gypsy communities, and to help young parents regarding upbringing and family planning.

Der Einfluss soziodemografischer Faktoren auf die Vorstellung von Aufwachsen und elterlichen Pflichten bei den Roma

Zoran ŠUĆUR
Juristische Fakultät, Zagreb

In einer Gruppe von 800 Roma-Eltern sollte untersucht werden, inwiefern Vorstellungen von den elterlichen Pflichten und vom Aufwachsen der Kinder durch sozioökonomische Faktoren wie Alter, Gesamtkindzahl, Bildungsstand und Wohnstandard bedingt sind. Die Elternpflicht wurde nicht im Rahmen eines ganzheitlichen Modells analysiert, sondern im Rahmen von Gegebenheiten, die für die Roma-Zigeuner illustrativ sein können (elterliche Einstellungen dazu, wie man und wer sich um die Kinder zu kümmern hat, wann die Kinder mit Verdienen anfangen können und wann sie heiratsfähig sind). Des Weiteren wurde die Rolle der Züchtigung einer gesonderten Analyse unterzogen. Die Unterschiede in den genannten Vorstellungen und Ansichten zwischen Eltern mit unterschiedlichen soziodemografischen Merkmalen wurden anhand des Chi-Quadrat-Tests analysiert. Die Analyse ergab, dass die untersuchten Vorstellungen der Roma-Eltern sehr von ihrem Bildungsstand, der Kinderzahl sowie vom Lebens- und Wohnstandard abhängig sind. Das heißt also, dass kinderreiche Eltern ohne Schulbildung, die einen schlechten Lebens- und Wohnstandard haben, es begrüßen, wenn ihre Kinder früh heiraten, zu arbeiten beginnen und selbstständig werden, sie kümmern sich weniger gut um ihre Familie und befürworten die Praxis der körperlichen Bestrafung als Erziehungsmittel. In der typischen Roma-Zigeunerfamilie überwiegen auch weiterhin patriarchale Verhältnisse, und die Ausübung der Elternpflicht ist in Fällen extremer Armut sehr erschwert. Roma-Eltern haben einen ausgeprägten Beschützerinstinkt in Bezug auf ihre Kinder, doch währt ein solchermaßen geprägtes Eltern-Kind-Verhältnis nicht lange, weil die Kinder bereits sehr früh selbstständig werden. Um Zigeunereatern die Ausübung ihrer Elternpflicht zu erleichtern und die Voraussetzungen dazu zu verbessern, sollten ihnen das Erlernen von Lesen und Schreiben sowie Bildung ermöglicht werden. Des Weiteren sind notwendig: die Förderung der Infrastruktur in Zigeunersiedlungen, Hilfeleistungen bei der Familienplanung, Unterstützung für junge Elternpaare, Beratung durch Pädagogen und Psychologen.